

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Constantin VII Porphyrogénète, Le livre des cérémonies. Tome I livre I. Chapitres 1-46 (37). Texte établi et traduit par Albert Vogt docteur ès lettres p. 183 + XI. Paris 1935.

— **Constantin VII Porphyrogénète, Le livre des cérémonies, Commentaire I par Albert Vogt p. 194 + XXXIII. Paris 1935.** [Ἀμφότεροι οἱ τόμοι ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Collection byzantine publiée sous le patronage de l'Association Budé].

Ἐν τῶν ὀλίγων Βυζαντινῶν κειμένων, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς πλείστας ἐκφάνσεις τοῦ Βυζαντινοῦ βίου εἶναι καὶ τὸ σύνταγμα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου περὶ τῆς βασιλείου τάξεως. Ἐν αὐτῷ δύναται τις νὰ εὑρῇ πολυτίμους πληροφορίας οὐ μόνον εἰς τὴν ἀνακτορικὴν ἐθιμοτυπίαν ἀναγομένας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν δημόσιον ἐν μέρει βίον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν ἀκόμη (οἰκία καὶ οἰκιακὰ ἔπιπλα καὶ σκευὴ - φορέματα - τροφίμα - εὐχαὶ - προσήσεις κτλ.). Ὁ μελετῶν ἀφ' ἐτέρου τὴν τοπογραφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ τοῦ ἱεροῦ παλατίου, τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ζητήματα λειτουργικὰ οὐκ ὀλίγην ὠφέλειαν ἔχει νὰ προσπορισθῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ πολυτίμου ἔργου.

Ὅτε πρὸ αἰῶνος καὶ ἐπέκεινα ὁ Reiske παρέδωκεν εἰς τὴν δημοσιότητα ἐκ κώδικος τῆς Λειψίας τὸ κείμενον, πολλὰ ἦσαν τὰ ἐν αὐτῷ σκοτεινὰ καὶ ἀμφίβολα, διότι, πλὴν ἄλλων, καὶ τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν παλάτιον ἦσαν ἐντελῶς ἀκαθόριστα καὶ οἱ τίτλοι, τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ εἶδη τῶν φορεμάτων τῶν ἀρχόντων δὲν εἶχον ἐξακριβωθῇ. Τὸ βιβλίον ἦτο σχεδὸν κλειστόν. Κατὰ τὴν διαρρέυσασαν ἐν τούτοις ἑκατονταετίαν σχετικαὶ μὲ αὐτὸ ἐργασίαι καὶ διαφωτιστικαὶ συμβολαὶ ἐδημοσιεύθησαν ἀρκεταί, οὕτως ὥστε σήμερον νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ λύσις πολλῶν ἀποριῶν καὶ ἡ κατανόησις ἐν τοῖς πλείστοις τοῦ κειμένου, ὅπερ εἶχεν ἀνάγκην ἐπανεκδόσεως καὶ ὑπομνηματισμοῦ. Καὶ εἶναι ἀγαθὴ σύμπτωσις ὅτι τὸ τοιοῦτον ἔργον ἀνέλαβεν ὁ πανοσιολογιώτατος Albert Vogt, ὁ τόσον γνωστὸς εἰς τοὺς κύκλους τῶν Βυζαντινολόγων καὶ ἔξ ἄλλων αὐτοῦ λίαν ἀξιολόγων ἔργων.

Ἵνα βέβαια μία νέα κείμενον ἔκδοσις δυνηθῇ νὰ ὑπερακοντίσῃ τὴν προηγουμένην, ἐπάναγκες εἶναι ὁ ἐκδότης νὰ ἔχῃ συμβουλευθῇ πλείονας ἢ ὁ προκατόχος του καὶ κρείττονας κώδικας. Τοῦτο δὲν συμβαίνει, δυστυχῶς, μὲ

τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν κείμενον, ἀφ' οὗ εἰς καὶ μόνος κώδιξ μᾶς εἶναι γνωστὸς τὴν βασιλείον περιέχων τάξιν. Παρὰ τὸ μειονέκτημα ἐν τούτοις αὐτῷ, ὁ πανοσ. Vogt κατ'ὀρθωσεν ἐν πολλοῖς νὰ εὐστοχήσῃ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς γραφὰς τοῦ κώδικος, ὃς ὁ Reiske, ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπηρεασμένος γλώσσης, οὐχὶ σπανίως διώρθωσεν.

Ὁ μέλλων ν' ἀποκαταστήσῃ κείμενον, οἷον τὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅπερ, ὥς ὁ ἴδιος λέγει, «κέρχεται καθωμιλημένη καὶ ἀπλουστέρα φράσει», ἐπάναγκες εἶναι νὰ λαμβάνῃ ἐν πολλοῖς ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπλουστέραν καὶ δημωδεστέραν μορφὴν τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Δι' αὐτὸ ὁ χαράσσω τὰς γραμμὰς ταύτας εἰς τὸν πλούσιον κατάλογον τῶν ἔργων, αἵτινα συνεβουλεύθη ὁ ἐκδότης, θὰ ἔβλεπε συγκαταριθμούμενα καὶ τινὰ τὴν μεταγενεστέραν ἢ καὶ τὴν μεσαιωνικὴν γλῶσσαν ἐρευνῶντα καὶ νεοελληνικὰς δὲ γλωσσικὰς ἐργασίας ὡς λ.χ. τοῦ Karl Dieterich τὰs Untersuchungen, τοῦ Σταματίου Ψάλτη τὴν Grammatik der byzantinischen Chroniken, τοῦ Du Cange τὸ glossarium mediae et infimae Graecitatis, τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ τὰ Ἀτακτὰ, καὶ μάλιστα τὰ σχόλια αὐτοῦ εἰς τὰ Προδρομεία ποιήματα τὰ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν Ἀτάκτων δημοσιεύμενα¹, τοῦ Γ. Χατζιδάκι τὰ Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ κτλ.

Ὁ Πανοσ. Vogt ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ ἐκδίδει 37 κεφάλαια, ἢ, κατὰ τὴν ἰδικήν του διαίρεσιν, 46, τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς βασιλείου τάξεως μετὰ Γαλλικῆς μεταφράσεως, ἀναφερόμενα εἰς θρησκευτικὰς τελετάς, εἰς ὃς ἐλάβανον μέρος οἱ τῶν ἀνακτόρων καὶ ὁμιλεῖ ἐν τῷ μακρῷ προλόγῳ του περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς βασιλείου τάξεως, περὶ τῆς χρονολογίας τῆς συγγραφῆς αὐτῆς, περὶ τῆς ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ τοπογραφικῆς ἐπόψεως σημασίας τῆς, ἀναλύων ἅμα τὸ περιεχόμενον κατὰ ὁμάδας κεφαλαίων.

Ὁ ἐκδότης, στηριζόμενος εἰς τὸ χειρόγραφον, παραλείπει τὸν τίτλον «Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως», ὃν ἔξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἀνέγραψεν ὁ Reiske. Αὐστηρῶς ἐξεταζόμενον τὸ πρᾶγμα, οὕτως ἔχει θὰ ἐπεθύμουν ὅμως ὁ τίτλος αὐτοῦ νὰ μὴ ἐξωβελίζετο, ἀφ' οὗ καὶ διὰ τὴν παραπομπὴν εἶναι λίαν πρόσφορος, ἅτε καὶ σύντομος, καὶ μέχρι τοῦδε, ἐπὶ ἓνα αἰῶνα, οἱ Βυζαντινολόγοι τὸν μετεχειρίσθησαν, καὶ ἀφ' οὗ τὰ τοιαῦτα ἔργα ὄντως τακτικὰ ὠνομάζοντο. Οὕτως ὁ σχολιαστής εἰς τὸ κθ' κεφ. (σελ. 149. 21 Vogt) ἐνθα φέρεται «Ἰστέον ὅτι ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις» παρατηρεῖ «ἐξ ἑτέρου παλαιοῦ τακτικοῦ», εἶπε δὲ καὶ ὁ Θεόδωρος Βαλσαμῶν «καὶ συγγραφαὶ τακτικῶν ἀνακτορικῶν κεκράζονται»².

Ἐνταῦθα θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἶπω τὴν γνώμην μου διὰ τινὰ τυπικὰ καὶ ὀρθογραφικὰ ζητήματα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου.

¹ Διὰ τὰ φορέματα καὶ ἄλλα τινά, χρήσιμον θὰ ἦτο τὸ βιβλίον τῶν Mommsen-Blümner, Der Maximaltarif des Diocletian.

² Θ. Βαλσαμῶν, Πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν κρίσεων (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 4.524).

Ὁ ἐκδότης φρονεῖ ὅτι ἡ χρῆσις τῶν παραλλήλων τύπων ἀποκόμβιον ἀποκόμβιν, ταβλίον - ταβλίν, δούλκιον - δούλκιν κτλ. ὀφείλονται εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ἀντιγραφέως καὶ ὅτι ἡ παρεμβολὴ ἐνὸς ἀλόγου ἐρρίνου εἶναι ἀποτέλεσμα ἰδιαιτέρας αὐτοῦ τάσεως. Εἰς τοῦτο δὲν συμφωνῶ. Οἱ τύποι ψωμίον - ψωμίν, τυρίον - τυρίν, ἀποκόμβιον - ἀποκόμβιν κλπ. ἦσαν ἐκ παραλλήλου ἐν χρήσει¹, ἡ δ' ἀνάπτυξις τοῦ ἀλόγου ἐρρίνου εἶναι πολὺ παλαιότερα τῶν χρόνων τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅστις καὶ ἐνιαχοῦ ἐν τῇ ἐκθέσει του τὴν μεταχειρίζεται (πρόκεσος - καμίνσιον).

Ὁ Reiske (71.7, 573.14, 759.21 καὶ ἀλλαχοῦ) γράφει ἀψίδα, ἀψίδι, τοῦτον δ' ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Vogt γράφων (169.14), Ἀψίδος, δέον ἀψίδος. Τὰ ὑπάτισσα, μαγίστρισσα, τουρμάρχισσα, ὥς κατὰ τὸ πρότυπον βασιλίσσα ἐσχηματισμένα, οὐχὶ ὀρθῶς γράφει (σ. 61) δι' ἀπλοῦ σ, ἐν ᾧ ὀρθῶς (σ. 68.23, 76.28) γράφει διακόνισσα. Τὸ ἐπίθετον χειμευτὸς ὁ Reiske γράφει διὰ τοῦ ει (597.19, 640.13 καὶ ἀλλαχοῦ) ὁμολογῶν ὅτι ἡ scriptura εἶναι incerta. Σήμερον εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ λ. πρὸς τὸ χύμα, χυμεία, σχετιζομένη μόνον διὰ τοῦ υ γραπτέα. Ἐν σελίδι λοιπὸν (92.22), καὶ ὅπουδήποτε ἀλλαχοῦ, χυμευτὸς καὶ οὐχὶ χειμευτὸς ἐκδοτέον.

Ἄλλὰ καὶ τὸ κολόβιον ὥς ἐκ τοῦ κολοβὸς (= κολοβὸν φόρεμα) παραγόμενον δὲν ἔπρεπε κολῶβιον (σ. 77.10) νὰ ἐκδοθῇ², οὐδ' ἐν σελίδι 79.17, 145.25, 145.6 κατηχουμενίοις. Τὸ ὀρθόν, ὅπερ καὶ ὁ κῶδιξ παρέχει καὶ ὁ Reiske ἐξέδωκεν, εἶναι κατηχουμενείοις. Οὐδὲ πάλιν τὸ ἐν σελίδι 165.4 γηροκομίοις εἶναι ὀρθόν· ὁ Reiske ἐξέδοτο ὀρθῶς γηροκομείοις.

Πανταχοῦ ὁ ἐλλόγιμος ἐκδότης γράφει μετὰ τοῦ κώδικος καὶ τοῦ Reiske κουβούκλειον. Τὸ ὀρθὸν βεβαίως εἶναι κουβούκλιον (cubiculum) πβ. βακλίον (baculus), ἀρκλίαν (arcula).

Ἡ μεσαιωνικὴ κατάληξις -ήσιος, ὥς ἐκ τῆς Λατινικῆς ensis παραγομένη³, γραπτέα διὰ τοῦ η. Κατὰ ταῦτα τὸ ἐν σελίδι 87.18 κουβουκλῆσιοι ἔδει νὰ γραφῇ κουβουκλήσιοι (πβ. καστρήσιοι).

Ὁ Reiske τὰ ἐκ τῶν Λατινικῶν tor - toris εἰς τὴν Βυζαντινὴν εἰσαχθέντα γράφει ἄλλοτε διὰ τοῦ ο καὶ ἄλλοτε διὰ τοῦ ω λ.χ. στράτωρες (787.7), κούρσωρες (799.19) ἀλλὰ καὶ στράτορες (736.12) καὶ βεστίτορες (736.12). Ἐπειδὴ εἰς τὰ Λατινικά τὸ ο εἶναι μακρόν, πάντα διὰ τοῦ ω γραπτέα καὶ οὐχὶ διὰ ο, ὥς προτιμᾷ ὁ Vogt (4.12, 8.13, 73.21 καὶ ἀλλαχοῦ).

Τὸ ἴστανται ἐπὶ μακροῦ σκάμνῳ τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ Vogt (8.17.21) δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ὀρθῶς. Τὸ ὀρθὸν παρέχει ὁ κῶδιξ ἐπὶ μακροσκάμνων.

¹ Ἐπιθι St. Psaltes, Grammatik σ. 111, 271 ἐξ.

² Πβ. τὰ κολοβά καὶ βραχέα τῶν ὀνειροκριτικῶν τοῦ Ἀρτεμιδώρου καὶ ὅσα ἐσημείωσα ἐν τῷ Ἡ' τόμῳ τῆς Λαογραφίας σ. 255 κρίνων τὴν περὶ ἐξωτερικῆς περιβολῆς τῶν κληρικῶν πραγματείαν τοῦ Γ. Σωτηρίου.

³ Γ. Χατζιδάκι, Μεσ. Νέα Ἑλλην. 2.208.209, St. Psaltes, Ἐνθ' ἀν. 184.305.

κατωτέρω (σ. 531.15, Reiske) λέγεται· καθέζονται ἐν τοῖς μακροσκαμνίοις. Τὸ ταυτῇ τῇ προελεύσει (20.30, 21.8) ἀναγνωστέον βεβαίως ταύτῃ τῇ προελεύσει. Τὸ ἐν σελίδι 33.29 ἦτον ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν ἀνεγνώσθη ἦγουν. Τὸ εἴτουν (εἶτε οὖν) εἶναι γνωστότατος παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν ἐπεξηγηματικὸς σύνδεσμος¹, συνωνυμῶν πρὸς τὸ ἦγουν καὶ ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν ἐν χρήσει γραπτέον λοιπὸν μόνον εἴτουν, ἢ εἴτ' οὖν.

Ἐν σελίδι 39.16, ἀντὶ χαρὰν ἀνεκλάλητον τελεῖται παραδόξως, γραπτέον χαρὰ ἀνεκλάλητος τελεῖται παραδόξως.

Οἱ τοῦ κουβουκλίου, κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπευχόμενοι τὸν βασιλέα, κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, λέγουσι Ρωμαῖστί, ἤτοι Λατινιστί, «ἤλθες **η** μουλτος ἄννος φηλικίσσιμε». Οὕτως ἐξέδωκεν ὁ Vogt μετὰ τοῦ Reiske λέγων ἐν ὑποσημειώσει ὅτι πιθανὸν εἶναι ν' ἀναγνωσθῇ ἤλθετε οἱ μουλτούσανοι. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἔξη οὕτως· ὁ κῶδιξ παρέχει ἢ, τοῦτο δ' ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ Λατινικὸν *in* (*in multos annos*) Ἑλληνιστί «εἰς πολλὰ ἔτη» ἢ «εἰς πολλοὺς χρόνους».

Κατὰ τὴν προέλευσιν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Μωκίου γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τοῦ «διερχομένου ἐν μέσῳ καὶ ἐστῶτος τὴν προέλευσιν». Ἐπειδὴ ἴσταται τὴν προέλευσιν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ, διὰ τοῦτο ὀρθῶς μετὰ τοῦ κώδικος καὶ τοῦ Reiske ἐκδοτέον *ἱστῶντος* τὴν προέλευσιν = τακτοποιῶντος τὴν προέλευσιν, *pompam ordinante*, ὥς καλῶς μεταφράζει ὁ Reiske (πβ. ὁ ἐπὶ τῆς καταστάσεως). Οὐδ' ἔχουσι θέσιν παρὰ τοῖς ξενοδόχοις οἱ γηροκομικοί. Οἱ γηροκόμοι, οὓς ἄλλως τε δίδει καὶ ὁ κῶδιξ, μετὰ τῶν ξενοδόχων καὶ ὀρφανοτρόφων εἶναι πολύλεκτοι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, οὐδεμία δ' ἀνάγκη ν' ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ τῶν γηροκομικῶν.

Ἐν σελίδι 128.6 λέγεται ὅτι οἱ βασιλεῖς ἤλθοσαν καί, τῆς δοχῆς τελεσθείσης, περιεβάλλοντο τὰς ἑαυτῶν χλαμύδας καὶ ἀνελθόντες ἐκάθισαν ἐν τῷ σέντζῳ. Φανερόν εἶναι ὅτι μόνον περιεβάλλοντο δέον νὰ ἐκδοθῇ ἐνταῦθα. Τοῦ λόγου τῆς βασιλείου τάξεως ὄντος δημωδεστέρου, τὸ βραχυγραφηθὲν *δ* (155.32) ἔπρεπε ν' ἀναγνωσθῇ οὐχὶ τέταρες μετὰ τοῦ Reiske, ἀλλὰ τέσσαρες. Τὸ βασμιδίῳ τὸ ἐν σελίδι 170.29, ὅπερ δίδει καὶ ὁ κῶδιξ, ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ μὴ διορθωθῇ εἰς βαθμιδίῳ. Τὰ βασμός, ἀντὶ βαθμός, καὶ βασμῖς, ἀντὶ βαθμῖς, εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν Ἑλληνα λόγον.

Τέλος τὸ ἐν σελίδι 158.23 ψάλλουσιν ὑπὸ ἔρην ὀρθῶς ὁ ἐκδότης εἰκασεν ὅτι δέον ν' ἀναγνωσθῇ ὑπὸ ἔριν. Τὸ ὑπὸ ἔριν = ἀντερίζοντες, ἀνθαμιλλόμε-

¹ Προχείρως ἀναφέρω τὸ τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου εἰς τὰς Παρεκβολὰς του (50.14) σημειωθὲν «Ἰστέον δὲ ὅτι οἱ μεθ' Ὁμηρον τὸ ἦτοι χυδαῖστί μὲν ἐρμηνευτικὸν οἶονται σύνδεσμον, καθὰ καὶ τὸ ἦγουν καὶ εἴτουν». Τὸ εἴτουν ὁμοίως παρὰ τῷ αὐτῷ 684.35, 701.32. Εἶπε δὲ καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης «καὶ ἴδε σου τὰ τέκνα εἴτ' οὖν πρόβατα» τὸ παραχθὲν εἴτ' οὖν τὸ εἰκονισθὲν (Migne, P. G. 99. 1173 c, 1184 A).

νοι, ὅπερ ἄλλως τε ἐρμηνεύει πως καὶ τὸ κείμενον λέγον· «μίαν τὸ κουβούκλιον καὶ μίαν οἱ βασιλικοὶ κληρικοί». Αἱ ἄλλαι παρὰ Vogt (II. 166. 167) εἰκασίαι ὑπὸ μερίν, ὑπὸ τροπάριν, ὑπ' ἐρήμην δὲν τυγχάνουσι τοῦ ὀρθοῦ.

Τὰ ἀνωτέρω ἐσημείωσα χάριν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐπομένων τόμων, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον θέλων νὰ μειώσω τὴν ἀξίαν τοῦ πρώτου τόμου, ὃν μετὰ τόσης ἐπιμελείας καὶ μεθόδου ἐξέδωκεν ὁ πανοσιολογιώτατος Vogt.

Ἐν τῷ ἑτέρῳ τόμῳ (πρῶτῳ τῶν σχολίων) ὁ ἐκδότης προτίθεται νὰ διασαφάνισῃ τὰ ἐν τῷ κειμένῳ λεγόμενα· δυσχερὲς καὶ τοῦτο, ἐν πολλοῖς, ἔργον, διότι, ὥς εἴρηται, τὸ ἱερὸν παλάτιον δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ πολλὰ σχετικὰ μὲ αὐτὸ ζητήματα, παρὰ τὰ περὶ αὐτοῦ γραφέντα καὶ τὰς τελευταίας ἐργασίας τοῦ Mamboury, Baxter καὶ Wiegand θὰ ἐξακολουθῶσι νὰ μένωσι σκοτεινὰ.

Ὁ πανοσ. Vogt, μετ' ἄκρας ἐπιμελείας παρακολουθήσας τὰς σχετικὰς ἐργασίας, ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ ὁμιλεῖ περὶ τῶν διαφόρων τίτλων καὶ ἀξιωματικῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς ὥς καὶ περὶ τῶν διαφόρων διαμερισμάτων τῶν ἀνακτόρων προσπαθῶν νὰ κατατοπίσῃ τὸν ἀναγνώστην καὶ διὰ τῆς παραθέσεως δύο πινάκων, δι' ὧν πειράζεται νὰ καθορίσῃ τὴν θέσιν τῶν διαφόρων διαμερισμάτων καὶ οἰκοδομημάτων τοῦ ἱεροῦ παλατίου τῶν ἀναφερομένων ἐν τῇ ἐκδόσει. Ἰδωμεν ἂν αἱ ἐνεργοῦμεναι ἀνασκαφαὶ καὶ τῶν κειμένων ἢ ἐρμηνεῖα θὰ ἐπιβεβαιώσωσι τὰ σημειούμενα.

Ἐν γένει ὅμως τὰ σχόλια τοῦ ἐκδότου, ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἐργασιῶν στηριζόμενα, παρέχουσι τὰ καίρια καὶ λίαν ὑποβοηθοῦσι τὴν ἀνάγνωσιν.

Τὴν φράσιν στοιχεῖν τὸ κλητόριον, στοιχεῖται τὸ κλητόριον (I. 89. 7, II 125) μεταφράζει ὁ Vogt διὰ τοῦ organiser le dîner, παραθέτων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ebersolt φρονοῦντος ὅτι αὕτη σημαίνει ἢ ἀναγινώσκειν τὰ ὀνόματα τῶν μελλόντων νὰ προσκληθῶσιν εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα εἴτε σημειοῦν τὴν εἰς ἕκαστον προσήκουσαν θέσιν.

Τὸ πρᾶγμα ἔχει ὥς ἑξῆς· ὁ ἀρτοκλίνης (a triclinio), ὥς λέγει ὁ Πορφυρογέννητος (525. 10) εἶχε «τὸ τοῦ κλητορίου τομάριον» ἔνθα «ἀνεγράφοντο κατ' ὄνομα, οὓς ὀφείλει κλητορεῦσαι». Τὰ ὀνόματα τῶν προσκληθησομένων ἀνεγράφοντο κατὰ στίχον (πβ. κατὰστιχον) αὐτὸ δὲ εἶναι κυρίως καὶ ἀρχικῶς τὸ στιχεῖν ἦτοι ἐν τῷ καταλόγῳ κατὰ στίχον ἀναγράφειν τοὺς προσκληθησομένους. Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ στιχεῖν διὰ ἰ γραπτέον¹.

Ὁ ἐκδότης νομίζει (II. 120) ὅτι παρὰ τῷ Πορφυρογεννήτῳ ἄλλο εἶναι ἱππόδρομος καὶ ἄλλο ἱπποδρόμιον καὶ ὅτι τὸ δευτερον τοῦτο εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸν σκεπαστὸν ἱππόδρομον, ὃν πάλιν ταυτίζει πρὸς τὸν καβαλλάριον (II. 180.)

¹ Ἰδὲ καὶ Φ. Κουκουλέ, Γεύματα, δεῖπνα καὶ συμπόσια τῶν Βυζαντινῶν ἐν 'Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν I. 145.

Παρά τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι φέρεται τὸ ἵπποδρόμιον, ἀντὶ τοῦ ἱππόδρομος (πβ. «ἐν τῇ ὀγδοᾷδι τοῦ Πάσχα οἱ ὄχλοι μᾶλλον εἰς τὸ ἱπποδρόμιον ἢπερ εἰς τὴν ἐκκλησίαν συνέρχονται¹» καὶ «Μηνὶ Ἀπριλίῳ ἐγένετο συμβολὴ δημοτικὴ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, μὴ ἀγομένου τοῦ ἱππικοῦ²». Τούτου οὕτως ἔχοντος, ὁ ἱππόδρομος δύναται καὶ ἱπποδρόμιον συγχρόνως νὰ λέγεται. Σκεπαστὸς πάλιν ἱππόδρομος νομίζω ὅτι εἶναι τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ἱπποδρόμου, τὸ καὶ ἔσκεπασμένον, «ὁ κάτω σκεπαστὸς ἱππόδρομος» ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου καλούμενος³.

Ἐν σελίδι 179 τοῦ δευτέρου τούτου τόμου ὑποστηρίζει ὁ ἐκδότης ὅτι τὸ κάθισμα ἔκειτο εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ἱπποδρόμου καὶ ὅχι ἄνωθεν τῶν καγκέλων, ὑπισχνούμενος νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ ζητήματος διὰ μακροτέρων. Μετ' ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος θ' ἀναγνώσωμεν τοὺς λόγους, οἵτινες τὸν ἔπεισαν περὶ τούτου, ὁμολογοῦμεν δ' ὅτι δὲν ἐπείσθημεν ἀκόμη νὰ μεταθέσωμεν τὴν θέσιν τοῦ βασιλικοῦ σέντζου, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ εἰς τοὺς Ρωμαῖκοὺς ἱπποδρόμους, πρὸς οὓς γνωστὴ ἡ σχέσις τοῦ ἐν Κων/πόλει, εἰς τοὺς Ρωμαῖκοὺς, λέγομεν, ἱπποδρόμους τὸ κάθισμα τοῦ δίδοντος τὸν ἀγῶνα (editoris spectaculorum) ἦτο ἄνωθεν τῆς κυρίας εἰσόδου, ἔνθα ἦσαν αἱ carceres⁴.

Περὶ διπαννιτῶν ὄντος τοῦ λόγου, ὁ πανοσ. Vogt (II. 51) δὲν ἀποφαίνεται γνώμην τίνες ἦσαν οὗτοι. Φρονῶ ὅτι οὕτως ἔκαλοῦντο οἱ ἡνίοχοι οἱ ὑπὸ δύο παννία ὥς σημεῖα, ἦτοι δύο χρώματα παννίων, ὥς Πράσινοι λ.χ. καὶ κατόπιν Βένετοι ἀγωνιζόμενοι, τοῦθ' ὅπερ ἐγένετο κατὰ τὸν ἱπποδρομικὸν ἀγῶνα τὸν καλούμενον διβέρσιον (βλ. Ἐκθεσιν 336. 18). Ἐκ τῶν εἰς ἡνιόχους ἄλλως τε ἐπιγραμμάτων γνωρίζομεν ὅτι οὗτοι ἥλλασσον δήμους καὶ ἡγωνίζοντο ἄλλοτε μὲ τοὺς Βενέτους καὶ ἄλλοτε μὲ τοὺς Πρασίνοους.

Ὁ λαβὼν μετὰ χεῖρας τὸ κείμενον τῆς βασιλείου τάξεως γνωρίζει ποίας δυσκολίας πρὸς κατανόησιν παρέχει τοῦτο καὶ ποίας ἐπομένως δυσχερείας ἀνὰ πᾶν τοῦ βῆμα ἦτο ὑποχρεωμένως νὰ ὑπερνικήσῃ ὁ ἐκδότης, ὅστις μετ' ἐπιστήμης, μεθόδου καὶ εὐσυνειδησίας ἐπελήφθη τοῦ ἔργου, οὕτινος ταχεῖαν εὐχόμεθα τὴν συμπλήρωσιν.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

¹ Κανὼν ΞΑ'. τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου, Ράλλη· Πολῆ, Σύνταγμα 3. 467.

² I. Μαλάλα, Χρονογρ. 484. 14.

³ Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 507. 13. Βλέπε καὶ τὰ σχόλια τοῦ Reiske εἰς τὸν Β'. τόμ. σελ. 593.

⁴ Πβ. Pauly-Wissowa, R.E. ἐν λ. carceres τόμ. 3. 1584.